

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Apotheek Lambrecht in Aalst

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Apotheek Lambrecht, Aalst, Heilig Hartlaan 10A – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/41002/109.1

Evert Vandeweghe

26/03/2019

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	5
1.3.1.	Ruimtelijke context en inplanting	5
1.3.2.	Bouwvolume en planindeling	5
1.3.3.	Voorgevel en inkomhal.....	5
1.3.4.	apothek.....	6
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	8
2.	Evaluerend gedeelte	8
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	8
2.1.1.	Architecturale waarde	8
2.1.2.	Historische waarde	15
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	16
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	16
2.4.	Juridische toestand.....	16
2.4.1.	Onroerend Erfgoed	16
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	16
3.	Beheersvisie	16
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	16
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	17
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	17
4.	Bronnen	17
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	19
5.1.	Omgevingsplan	19
5.2.	Fotobijlage	19
5.3.	Cultuuroederen	19
5.4.	Documentatie	19
5.5.	Criterionota	19

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematische beschermingspakket 'Winkelinterieurs'. Naar aanleiding van ad hoc-beschermingsaanvragen voor enkele winkels in Sint-Niklaas, Antwerpen en Aalst en de publicatie *Goed bewaarde winkelinterieurs* door Katherine Ennekens (2014) werd een selectie gemaakt van winkels met erfgoedwaarde, waarvan de beschermenswaardigheid verder onderzocht wordt. Deze selectie omvat 24 winkelinterieurs waarvan zes apotheken en vier naoorlogse winkelinterieurs. Meer duiding over dit thematische pakket is terug te vinden in de criterianota in bijlage. Binnen dit pakket werden inmiddels twee dossiers voorgelegd voor bescherming: Drogisterij De Walvis aan de Ankerstraat 27 in Sint-Niklaas (definitieve bescherming 8 oktober 2018) en Muziekwinkel Rombaux aan de Mallebergplaats 13 in Brugge (voorlopige bescherming 27 juni 2018). Verder worden momenteel dossiers aangemaakt voor Juwelier Ruys aan de Sint-Jorispoort 26 in Antwerpen, *Gantier A. Boon* aan de Lombardenvest 2 in Antwerpen, Apotheek Leroy aan de Koningin Elisabethlaan 148 in Gent en Apotheek Renneboog aan de Nieuwstraat 9 in Aalst.

1.1. Situering

Apotheek Lambrecht is gelegen aan de Heilig Hartlaan 10A in Aalst. De bescherming van apotheek Lambrecht omvat cultuurgooederen die besproken en gemotiveerd worden in bijlage 5.3. Cultuurgooederen.

1.2. Historisch overzicht¹

Maurice Lambrecht baatte al een tiental jaar een apotheek uit in een bestaand pand aan de Heilig Hartlaan 10A in Aalst (zie bijlage 5.4. foto 1) toen hij in 1963 het plan opvatte om op die plek een nieuwe apotheek te bouwen. De uitgevoerde ontwerpen van de apotheekinrichting en van de gevel zijn van de hand van Pieter De Bruyne maar omdat die opgeleid was als meubelontwerper en niet als architect, werden de plannen bij de bouwaanvraag officieel opgemaakt door de Aalsterse architect Piet C. Cammu (zie bijlage 5.4. foto 2-6). Op 6 augustus 1963 gaf het stadsbestuur op basis van deze plannen een bouwvergunning en in 1964 opende de nieuwe apotheek.

De uitgevoerde toestand vertoont meerdere verschillen ten opzichte van de plannen van de bouwaanvraag. Deze verschillen situeren zich enerzijds in de voorgevel. In het goedgekeurde voorgevelplan (zie bijlage 5.4. foto 2) was de gevel bekleed met witte natuursteen in plaats van zwarte en witte mozaïektegeltjes. De inkomhal was afgewerkt met zwartblauwe "steeksteen" in plaats van de voorziene witgeschilderde baksteen. Ook bij de uitvoering van de gordijngewel werd meer gebruik gemaakt van licht-donker contrast dan op plan. Die gordijngewel getuigt bovendien van een meer speelse maar ook uitgebalanceerde compositie van horizontale en verticale elementen, daar waar die op plan eerder gekenmerkt wordt door een klassieke verticaliteit en soberheid, met een enkel modernistisch accent zoals de deurgreep in expostijl. De uitgevoerde gevel vertoont ook meer homogeniteit, tussen winkel- en deurtravee en – ondanks het contrasterend coloriet van het gevelparement – tussen de dubbelhoge gordijngewel en de tweede verdieping (bijvoorbeeld doordat de smalle onderste zone van de ramen op de tweede verdieping uitgevoerd zijn in ondoorzichtig wit thermoluxglas, zoals ook gebruikt in de gordijngewel).²

¹ Dit historisch overzicht is gebaseerd op: Stadsarchief Aalst, bouwvergunning 1963/224 en een interview met de eigenaar, 8 november 2018, tenzij anders vermeld.

² Thermoluxglas bestaat uit twee glasbladen met een isolerende laag glasvezels ertussen, die een diffuse, neutrale en natuurlijke lichtinval creëert (bron: <http://naoorlogsebouwmaterialen.be/materiaal/glas-en-beglazing/> geraadpleegd op 6 december 2018).

Anderzijds werd de planindeling van de begane grond achteraan bij de uitvoering gewijzigd ten opzichte van het plan (zie bijlage 5.4. foto 3). Zo was aanvankelijk een doorgang voorzien van de bereidingsruimte (ook receptuur of labo genoemd) naar een achterliggende keuken. Rechts van deze keuken bevond zich een afgesloten zitplaats met een spiltrap, die zowel vanuit die keuken als vanuit de bereidingsruimte toegankelijk was. Bij de uitvoering daarentegen werd er voor gekozen om de ruimte rechts achteraan open te houden tot aan de spiltrap waardoor deze deel uitmaakt van de apotheek. Links werd een afgesloten ruimte gecreëerd (bestaande uit een bureau, een aanpalende keuken en een technische ruimte) met een deur naar de circulatieruimte rechts.³ De doorgang naar de bereidingsruimte werd vervangen door een doorgeefluik.

De verschillen tussen enerzijds de plannen van de bouwaanvraag (zie bijlage 5.4. foto 2-6) en anderzijds de plannen van Pieter De Bruyne (zie bijlage 5.4. foto 7-8) en de uitgevoerde toestand, lijken er op te wijzen dat het ontwerp bij de bouwaanvraag wel degelijk van Cammu is en nadien door De Bruyne herwerkt werd.

Sinds de oplevering in 1964 werden slechts minieme wijzigingen uitgevoerd. De ramen op de tweede verdieping werden voorzien van bijkomend schrijnwerk aan de binnenzijde en de ruimte op de eerste verdieping werd door een opening verbonden met de enkele treden lager gelegen stockageruimte van de apotheek achteraan. De voorgevel en de apotheekinrichting bleef vrijwel ongewijzigd (vergelijk bijlage 5.2. en 5.4. foto 13-14).

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Ruimtelijke context en inplanting

Apotheek Lambrecht bevindt zich in een stadsdeel dat tijdens het tweede kwart van de 20ste eeuw ontwikkeld werd aan weerszijden van de nieuwe ringlaan (Heilig Hartlaan). De omliggende bebouwing dateert voornamelijk uit het interbellum (waaronder de Heilig Hartkerk rechtover de apotheek Lambrecht) en uit de naoorlogse periode (zoals de dokterswoning links ervan) en bestaat vooral uit rijwoningen. Ook de apotheek Lambrecht is een rijwoning met een klein trapeziumvormig koertje achteraan rechts.

1.3.2. Bouwvolume en planindeling

Apotheek Lambrecht is een onderkelderde rijwoning van drie bouwlagen onder een plat dak met achteraan een uitbouw van twee lagere bouwlagen, eveneens onder een plat dak (zie bijlage 5.4. foto 6). Op de begane grond links vooraan bevindt zich een open inkom die toegang geeft tot een achterliggende traphal en rechts tot de apotheek. Die laatste bestaat vooraan uit een publieks- of verkoopruimte, in het middendeel links uit een bereidingsruimte en achteraan rechts uit een circulatieruimte met een spiltrap in de hoek. Deze gang geeft ook toegang tot een afgesloten ruimte achter de bereidingsruimte. De spiltrap leidt naar een stockageruimte op de eerste verdieping van de uitbouw. De trap vooraan geeft toegang tot de bovenverdiepingen van het hoofdvolume. Oorspronkelijk bevonden zich op de eerste verdieping een tandartsenpraktijk, wachtruimte en WC (heden opslagruimte), en op de tweede verdieping twee slaapkamers en een badkamer. Vanuit de apotheek is er ook een toegang naar de kelder.

1.3.3. Voorgevel en inkomhal

De voorgevel wordt bekroond door een uitkragende betonnen kroonlijst die aansluit bij de woning links ervan. De onderste twee bouwlagen vormen één geheel en bestaan uit een dubbelhoge, zwart geschilderde stalen structuur (gordijngevel) met een smalle deurtravee links en een brede winkelpui rechts, op een kleine plint van blauwe hardsteen. Aan weerszijden van de gordijngevel is een parement voorzien van witte mozaïektegeltjes. De

³ Aanvankelijk was er sprake van dat ook dit bureau zou ingericht worden door Pieter De Bruyne maar dit werd nooit uitgevoerd.

bovenste bouwlaag is bekleed met zwarte mozaïektegeltjes en bevat vier verticale rechthoekige vensters met zwart geschilderd stalen schrijnwerk en een onderlicht in ondoorzichtig wit thermoluxglas.

De winkelpui bevat rechts van het midden, ter hoogte van de toonbank, een verticaal paneel in ondoorzichtig wit thermoluxglas. De verdiepte inkomhal heeft aan de rechterzijde een glazen wand en centraal een glazen deur met cirkelvormige deurgreep, die toegang geeft tot de apotheek. De linker- en achterzijde van de inkomhal worden gevormd door wanden in witgeschilderde baksteen, links met een ronde wandlamp, achteraan met rechts een deur in ondoorzichtig wit thermoluxglas met ronde deurgreep. Boven deze deur bevindt zich een rechthoekige lichtbak die doorloopt tot aan de voorgevel en daar afgesloten wordt door een oranjevlak met onderaan het opschrift "apotheek".

Bij de opbouw van de voorgevel en met name van de winkelpui werd gebruik gemaakt van een maatverdeling van 90 op 90 cm. De winkelpui is 270 cm hoog, de deuren 225 cm (2,5 keer 90). De deurtravee is 180 cm breed met de 90 cm brede deur rechts, de winkeltravee is 360 cm breed en wordt door het blind gevelpaneel van 90 cm breed verdeeld in een linkerdeel van 180 cm en een rechterdeel van 90 cm.

1.3.4. Apotheek⁴

In het interieur van de apotheek is de module van 90 op 90 cm zo veel mogelijk driedimensionaal doorgetrokken (zie bijlage 5.4. foto 7-8 en 12). De vloer bestaat uit natuurstenen tegels van 90 op 90 cm, enkel onderbroken door een ingewerkte vloermat aan de voordeur. De apotheek is 315 cm (3,5 keer 90 cm) hoog, het verlaagde plafond vooraan 270 cm en dat boven de bereidingsruimte achteraan 225 cm en deze verlaagde plafonds bestaan uit platen van 90 op 90 cm in geperforeerd metaal (*skinplate* volgens de plannen van Pieter De Bruyne). Tussen deze twee verlaagde plafonds bevindt zich een verchromde aluminium roosterstructuur van 90 op 90 op 90 cm die de hoogte van het verlaagde plafond achteraan volgt. De zijwand van het verlaagde plafond achteraan is in dit middendeel opgevuld met spiegels wat een ruimtelijke verdubbeling van het hoge plafond creëert. Bij de drie overige zijden zijn de zijkanten bekleed met witte platen en het hoge plafond zelf is bekleed met zwarte platen. Dit licht-donker contrast wordt verdergezet in de wanden: de vrije muren aan de oostzijde en in de zuidwestelijke hoek zijn in witgeschilderde baksteen, de kelderdeur aan de oostzijde en de structuur van de draaitrap in de zuidwestelijke hoek daarentegen zijn zwart (bij de draaitrap met treden in wengé). Ook de verwarmingselementen zijn in een donkere tint geschilderd (oorspronkelijk donkerblauw)⁵: een laag model onderaan de winkelpui (met erboven een contrasterende witte plaat in carrara marmer) en smalle, hogere modellen in de zijwand van het middengedeelte, en in een nis naast de kastenwand aan de westzijde. Bij deze laatste twee werd ook de achterwand in een donkere tint geschilderd. De verwarming naast de kastenwand is momenteel gedemonteerd en staat naast de draaitrap. Op de plaats van deze verwarming zijn legplanken geïnstalleerd. Een terugspringende donkere plint in gezoete blauwe hardsteen loopt onder alle muren, kasten en verwarming, onder die laatste over de hele diepte ervan. En ook de vierkante voet van het wachttafeltje naast de inkom sluit qua materiaal en dikte aan op die plint.

De verlichting bestaat eerst en vooral uit natuurlijk licht dat vooraan binnenvalt via de winkelpui en de glazen voordeur, die laatste met erboven een metalen verluchttingsrooster van 45 cm hoog. En ook helemaal achteraan rechts valt natuurlijk licht binnen door de lichtkoepel boven de draaitrap en door de afscheidingswand van het bureau ernaast, bestaande uit een witgeschilderd raam en schuifdeur die beiden ingevuld zijn met ondoorzichtig wit thermoluxglas. Het apotheekinterieur heeft echter ook heel wat kunstmatige lichtpunten: inbouwspots in de verlaagde plafonds (vooraan met gelige ronde lampenkappen in doorschijnend kunststof, achteraan eenvoudig zwart). Boven de oostzijde van de bereidingsruimte zijn TL-lampen aangebracht achter een metalen roosterplafond. Vooraan, aan de rand met het centrale, hogere plafond zijn twee vierkante blokken (90 x

⁴ Gebaseerd op: VANDERPERREN 1980, 76-77; S.N. 2005, 50-53.

⁵ S.N. 1966b, 35.

90 x 45 cm) aan het plafond bevestigd, met witte platen aan de zijkanten en onderaan een verlichting achter witte kunststof (volgens de plannen van Pieter De Bruyne opaal glas). Het hogere plafond heeft in het midden van elk vierkant van de roosterstructuur een spot in een metalen houder aan een zwarte draad. Ook boven de draaitrap zijn spots aangebracht en aan het etalagerek. Ten slotte is er een opvallende lichtbak boven de bereidingsstafel aangebracht, die naar de verkoopruimte is afgesloten met groen acrylaat en naar de bereidingsstafel met wit acrylaat (op de plannen van De Bruyne aangeduid met Perspex, vandaag beter bekend onder de merknaam Plexiglas).

Eén van de meest typerende elementen van de apotheek is het contrast in materiaalgebruik tussen het meubilair van de verkoopruimte en dat van de bereidingsruimte. In de verkoopruimte wordt gebruik gemaakt van palissander- en wengéhout in combinatie met zwart gelakte delen, zwarte formicaplaat en donker glas (heliogreyglas), in de bereidingsruimte van witte gestratificeerde platen (formica). De groene lichtbak boven de bereidingsstafel schermt deze visueel af vanuit de verkoopruimte maar vormt ook het verbindende element tussen beide ruimtes.

Ook het meubilair volgt bijna altijd de maatverdeling van 90 cm, zowel in de hoogte als in de breedte. De hoogte van de vrijstaande togen en kasten is 90 cm, hier en daar verhoogd met 45 cm, de hoogte van de kasten tegen de wanden is overall 225 cm, met een benedendeel van 90 cm, een tussendeel van 45 cm en een bovendeel van 90 cm. Het benedendeel steekt meestal een tien cm uit ten aanzien van de bovenste twee delen. Het vaste, door Pieter De Bruyne ontworpen meubilair bestaat uit een:

- tiendelige wand van schuifkasten aan de westzijde, onderaan in hout, bovenaan met wanden in donker glas, in de centrale drie delen in zwarte formica en rechts daarvan, ter hoogte van de blokvormige lichtelementen, in hout. Die laatste bevat zowel bovenaan als onderaan een gewone kastdeur (geen schuifdeur) en het benedendeel springt niet uit, zoals wel bij de rest van de kast. De muur boven de kast (in het voorste en middelste deel van de apotheek) is bedekt met witte platen;
- lange houten toonbank op een teruggetrokken, 45 cm hoge sokkel in donkerbruin kunststof (zwart mat formica volgens plannen van De Bruyne) met een blad (vitrine) in donker glas (heliogreyglas) en aan weerszijden vooraan een verhoogde, ondiepe vitrinekast met donker glas (waarvan de diepte gelijk loopt met het uitspringen van de toonbank ten aanzien van de sokkel) en daarvoor een blad in formica. Aan de achterzijde van de toonbank zijn schuiven voorzien van verschillende breedte;
- korte toonbank op een gelijkaardige sokkel als de lange toonbank, met een olijfgroen formica werkblad en aan de achterzijde voorzien van brede schuiven en open rekken;
- U-vormig bereidingsmeubel met onderaan voornamelijk gesloten schuifkasten en enkele lades, daarop een olijfgroen formica werkblad, in de middenzone schuifkasten aan de zuidzijde en een doorgeefluik in de zuidoostelijke hoek, en in het bovendeel open rekken aan de zuid- en oostzijde. Enkele kastdeuren zijn verwijderd maar deze worden bewaard in de winkel, naast de draaitrap. De (oorspronkelijk ingebouwde) koelkast werd verwijderd. Boven het aanrecht aan de oostzijde bevond zich volgens de plannen een tegelwand maar deze werd nooit uitgevoerd;
- gesloten hoekkast in witte formica aan de zuidwestzijde van het bereidingsmeubel;
- vierkant laag tafeltje naast de inkomdeur;
- aluminium etalagerek met verlichtingsarmatuur.

Daarnaast koos Pieter De Bruyne ook enkele losse elementen voor de inrichting van de apotheek, die weerhouden zijn als cultuurobjecten:

- in de bereidingsruimte oude apothekerspotten (81 in bruin glas, 16 in gewoon glas en 21 in wit keramiek), afkomstig van de *Pharmacie de la Cour* uit Laken;
- in de verkoopruimte twee stoelen van het model Wire Chair DKR, naar ontwerp van Charles en Ray Eames uit 1951.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 28 maart 2017 en 8 en 28 november 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming. Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich in goede bouwfysische toestand, mits enkele kleinere gebreken zoals het licht doorbuigen van de aluminium roosterstructuur en de platen van het centrale plafond, met name aan de oostzijde.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Architecturale waarde

2.1.1.1. Oeuvre⁶

Interieur-, design- en meubelontwerper **Pieter De Bruyne** (1931-1987) werd geboren in Aalst, als zoon van meubelmaker Emiel De Bruyne. Die laatste bouwde in de jaren dertig een meubelatelier aan de Heilig Hartlaan 14, twee huizen naast de plek waar een twintigtal jaar later apotheek Lambrecht zou openen. In dit atelier werden tussen 1954 en 1987 de meeste van Pieter De Bruynes meubels en interieurs gerealiseerd.

Pieter De Bruyne studeerde binnenhuisarchitectuur aan het hoger instituut Sint-Lucas in Brussel en werd er in 1955 op 24-jarige leeftijd zelf leraar waardoor hij een diepgaande invloed uitoefende op verschillende generaties designers. Al vroeg knoopte hij banden aan met Italië. Hij volgde stage in Milaan bij studio Gio Ponti en kaapte in 1956 en 1961 de grote prijzen weg op de prestigieuze internationale meubelwedstrijd van Cantu. Vanaf 1954 nam hij deel aan een groot aantal tentoonstellingen en wedstrijden en behaalde meerdere prijzen in binnen- en buitenland. Zijn volledige carrière stond in het teken van het zoeken naar de essentie van het meubel.

In de jaren 1950 behoorde hij tot de meubelontwerpers die zich concentreerden op de ontwikkeling van het moderne sociale meubel. Hij deelde de overtuiging dat meubels, naast hun functionele en esthetische waarde, ook binnen het bereik moesten liggen van het jonge moderne gezin met een beperkt budget. Dit seriematig vervaardigde meubilair wordt gekenmerkt door geometrie, een rationele constructie en een structurele logica. Teleurstellende ervaringen met meubelfabrikanten, die afbreuk deden aan zijn ontwerpen, brachten hem echter opnieuw tot het unieke, handgemaakte stuk.

Zijn voorliefde voor geometrie en structurele logica bleef behouden doorheen zijn gehele carrière maar tijdens de tweede helft van de jaren zestig onderging zijn oeuvre twee fundamentele veranderingen die het op een hoger niveau brachten.⁷ Enerzijds groeide De Bruynes aandacht voor de psychologische inhoud, het gevoelsmatige aspect van meubilair, en dit in tegenstelling tot het klinisch-functionele van de laat-modernisten. Dit gevoel trachtte hij te bereiken door een spel van kleuren, texturen en volumes die elkaar onderlijnen of juist tegenspreken, en soms ook door cultuurhistorische referenties (verwijzingen naar bijzondere "geheugens") zoals bij zijn befaamde Chantillykast. Anderzijds bekeek De Bruyne het meubel in die periode meer en meer als iets dat zichzelf overstijgt en een ruimtebepalend element wordt, eerder dan als iets dat zich louter inpast in de ruimte. Die aandacht voor ruimtelijkheid zette hem op het spoor van de architectuur wat culmineerde in het ontwerp van de Woning Schuylenbergh in Aalst (1980-1986).

⁶ De bespreking van Pieter De Bruyne en zijn oeuvre is gebaseerd op: AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *De Bruyne, Pieter* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/persoon/10066> (geraadpleegd op 21 november 2018), NORBERG-SCHULZ 1980, 10-15; VANDERPERREN 1980, s.p.; DE BRUYNE 1987, 7-12; STORGAARD 2012, 20-21, tenzij anders vermeld.

⁷ NORBERG-SCHULZ 1980, 12-13.

Winkelontwerpen in het algemeen en apotheek Lambrecht in het bijzonder hebben een cruciale rol gespeeld in deze Copernicaanse revolutie binnen De Bruynes oeuvre. Winkelinterieurs waren voor hem immers vrijplaatsen voor experiment omwille van hun meer efemere karakter. Het creëren van een totaalsfeer waarin artikel (dienst) en cliënteel (patiënt) centraal staan, daagde hem uit om te experimenteren met zowel ruimte als de psychologische werking van kleuren en materialen.⁸ Zoals De Bruyne zelf zei: *“een zeer grote rol heeft gespeeld: het inrichten van winkelpanden. Ik heb een zeer groot aantal winkelrichtingen moeten maken en daar is me duidelijk geworden dat dus onder meer deze ruimte veel meer te betekenen heeft dan een louter functionele betekenis zoals men ze in de enge zin begrijpt. In een winkelinstallatie moet men de juiste sfeer van het artikel treffen, het juiste karakter van de mensen die gaan kopen en het juiste patroon van degene die verkoopt. En dat alles leidt naar een ganse reeks van normen en eisen die van zeer sterke psychologische aard zijn (...) Dus via deze opdrachten ben ik tot de overtuiging gekomen dat de architectuur een zeer grote rol speelt in onze omgeving, eigenlijk onze omgeving bepaalt. Er is altijd een wisselwerking tussen de wijze waarop wij een woning concipiëren en de wijze waarop wij leven. Het een beïnvloedt het ander.”*⁹ Door het ontwerpen van winkels en praktijkruimtes kwam hij met andere woorden tot het besef van de performatieve kracht van architectuur.

Bij apotheek Lambrecht kan de aandacht voor het symbolische, gevoelsmatige teruggevonden worden in de uiterst doorgedreven toepassing van een precieze module, maar ook in het gebruik van gladde oppervlakken en lichtelementen. Al deze kenmerken evoceren een sfeer van orde en precisie die aansluit bij het beroep van apotheker, en meer bepaald bij het anti-commerciële imago van de apotheek als een vorm van wetenschappelijke en ambachtelijke medische dienstverlening. Ook het gebruik van donker glas voor de kasten (dat de producten grotendeels aan het zicht onttrekt) en het zichtbaar maken van de bereidingsruimte voor het cliënteel, sluit hierbij aan.¹⁰ De donkere houtsoorten en tinten in de verkoopruipe stralen rust en vertrouwelijkheid uit, terwijl het gebruik van witte formica in de bereidingsruimte nadruk lijkt te leggen op het klinisch-wetenschappelijke. De aandacht voor ruimtelijkheid is bij apotheek Lambrecht in de eerste voelbaar in de module van 90 op 90 cm die meubilair en ruimte onlosmakelijk met elkaar verbindt, en die ook uitdrukkelijk wordt veruitwendigd, bijvoorbeeld door de verchroomde aluminium roosterstructuur aan het centrale plafond, die door het gebruik van spiegels nog verdubbeld wordt. Ook het licht-donker contrast en het gebruik van natuurlijk en kunstmatig licht (bijvoorbeeld boven de draaitrap) versterkt de ruimtelijkheid van het interieur.

De Bruyne ontwierp naast apotheek Lambrecht nog vier apotheken waarvan er drie gerealiseerd werden: De Valkeneer uit 1954 aan de Kattestraat 21 in Aalst, Verhoeven uit 1963 aan Markt 10 in Sint-Kwintens-Lennik en De Munck uit 1966 aan de Kloosterstraat 6 in Burcht.¹¹ Geen van deze apotheken kreeg destijds echter dezelfde weerklink als die van Lambrecht (enkel die van Verhoeven werd ook gepubliceerd) en geen van deze apotheekinterieurs bleef bewaard.¹² Doorheen zijn gehele carrière maar vooral vanaf de jaren zestig ontwierp De Bruyne wel nog heel wat andere winkel-, bureau- en praktijkinrichtingen. Een lijst van meubelen, interieurs en gebouwen in opdracht, opgemaakt op basis van tekeningen uit het Fonds Pieter De Bruyne, vermeldt een 50-tal ontwerpen voor winkels en vrije beroepen (voornamelijk medische), op een totaal van 175 opdrachten, een kleine 30 % dus. De meest aangehaalde interieurs, naast de apotheek Lambrecht, zijn de lingeriezaak Van Molle, de patisserie Malpertuus en de kinderschoenenwinkel Elfi in Aalst. Geen van deze interieurs bleef echter zo goed bewaard als apotheek Lambrecht. Bovendien is de apotheek Lambrecht ook het enige bewaarde winkelontwerp van De Bruyne, waarbij de volledige voorgevel eveneens door hem

⁸ KIECKENS & STORGAARD 2012, 120-134; 238-243.

⁹ DE BRUYNE 1987, 9.

¹⁰ S.N. 1966a, 22.

¹¹ Het ontwerp uit 1971 voor de apotheekinrichting Delarue-Poot in Kraainem (Koning Astridlaan 272) werd niet gerealiseerd.

¹² S.N. 1966b, 35-37 en 47-48.

ontworpen werd. Dit is belangrijk omdat voor De Bruyne interieur en exterieur innig verbonden moesten zijn, net zoals inhoud en vorm.¹³

De aandacht die De Bruyne besteedde aan het ontwerp van de apotheek Lambrecht blijkt uit de hoeveelheid plannen die hij maakte, waarvan heel wat details op ware grootte (zie bijlage 5.4. foto 9-11). Alles werd door hem ontworpen met uitzondering van de twee wachtstoelen (model *Wire Chair DKR*, naar ontwerp van Charles en Ray Eames uit 1951) en de apothekerspotten (afkomstig van de *Pharmacie de la Cour* uit Laken) die wel door hem uitgekozen werden.

Omdat Pieter De Bruyne niet opgeleid was als architect, moest hij voor zijn architectuurontwerpen steeds een beroep doen op een architect. In het geval van de apotheek Lambrecht was het de Aalsterse architect **Piet Cammu** die de plannen van het handelspand officieel tekende. Petrus C.L. Cammu (1925), die ook de privéwoning van apotheker Lambrecht ontwierp, studeerde in 1950 af als architect en was gevestigd aan de Esplanadestraat 12 in Aalst.¹⁴ Over zijn oeuvre is weinig bekend. In de eerste helft van de jaren zeventig realiseerde hij in het centrum van Aalst, op de hoek van de Sterrestraat en de Houtmarkt, het volkshuis in een brutalistische betonarchitectuur. In 1962, een jaar voor het ontwerp van apotheek Lambrecht, ontwierp hij een winkelhuis aan de Esplanadestraat 5, dat veel overeenkomsten vertoont met de plannen bij de bouwaanvraag van de apotheek Lambrecht: een dubbelhoge winkelpui en eenvoudige repetitieve rechthoekige vensters in de derde bouwlaag (zie bijlage 5.4. foto 15-16).¹⁵ Dit lijkt er op te wijzen dat de plannen bij de bouwaanvraag van apotheek Lambrecht wel degelijk van Cammu zijn en dat deze nadien herwerkt werden door Pieter De Bruyne.¹⁶ Dit betekent dat Cammu verantwoordelijk is voor de algemene structuur van de voorgevel en de planindeling van het gebouw.

2.1.1.2. Type

De **detailhandel** zoals die vandaag ook nog bestaat, ontstond vanaf het midden van de 19de eeuw, met uitzondering van enkele voorlopers waarvan juist de apotheek wellicht de belangrijkste is. Een als monument beschermd voorbeeld hiervan is apotheek Van Venckenray uit 1704 aan Markt 45 in Maaseik. Het is echter pas met de industrialisatie en het ontstaan van een burgerij dat gespecialiseerde winkels meer algemeen verspreid raken. Als tegenhanger van deze burgerlijke winkels ontstonden in het laatste kwart van de 19de eeuw coöperatieve winkelverenigingen zoals Vooruit in Gent met ook heel wat volksapotheken.¹⁷ Binnen de winkels vormen apotheken echter een aparte categorie, niet alleen omwille van hun lange geschiedenis, maar ook omwille van hun enigszins aparte statuut. Een apotheek is in juridische zin geen winkel maar een vrij beroep en mag bijvoorbeeld niet participeren aan commerciële acties.¹⁸ Deze ambigue positie, tussen commercie en medische dienstverlening, heeft ook invloed (gehad) op het ontwerp en het behoud van apotheken in het algemeen, en op het ontwerp van apotheek Lambrecht in het bijzonder.

De **gevelarchitectuur van apotheken** sluit aan bij die van andere luxueuze winkeltypes: vrij rijkelijk uitgewerkt en aansluitend bij de overheersende stijlstromingen: het neoclassicisme vanaf midden 19de eeuw tot de Eerste Wereldoorlog, vanaf de jaren 1880 aangevuld met de neo-Vlaamse renaissancestijl en rond de eeuwwisseling ook met de art nouveau en een meer regionalistisch geïnspireerde historiserende vormgeving. Die laatste

¹³ STORGAARD 2012, 121.

¹⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Cammu, Piet* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/11871> (geraadpleegd op 11 december 2018).

¹⁵ Stadsarchief Aalst, bouwvergunningen 1962/151.

¹⁶ Ook kleine maar betekenisvolle verschillen in de planindeling van de apotheek tussen de plannen van de bouwaanvraag en de uitgevoerde plannen van De Bruyne lijken er op te wijzen dat De Bruyne niet verantwoordelijk was voor deze plannen bij de bouwaanvraag.

¹⁷ BOGAERT, LANCLUS & DESEYN 1982, 12-16.

¹⁸ SIMOENS 2011, s.p.

stromingen bleef men ook toepassen tijdens het interbellum, samen met de art deco en vanaf de jaren dertig ook een meer zakelijk modernisme.¹⁹ In de naoorlogse periode (1945-1974) was er aanvankelijk een relatief frequente toepassing van historiserende (normandische cottage) gevelarchitectuur bij apotheken, maar vanaf eind jaren vijftig koos men steeds vaker voor een zakelijk modernisme.²⁰ Zo werd in het tijdschrift *La Maison* begin jaren zestig aandacht besteed aan een modernistische apotheek van Jacques Stevens in Leuven en één van Baucher-Blondel-Filippone in Zellik (beide verbouwd).²¹ Op basis van een snelle screening van de bouwaanvragen lijkt de situatie in Aalst gelijkaardig met een drietal traditionele apotheken uit de periode 1949-1955 en een meer modern ontwerp uit 1958 (zie bijlage 5.4. foto 19-20).²²

De voorgevel van apotheek Lambrecht sluit aan bij een meer algemene tendens in de winkelarchitectuur vanaf de jaren 1950 waarbij de winkelpui werd doorgetrokken naar de bovenliggende verdieping. Door gordijngevels met imposante stalen constructies en grote glaspartijen kijkt de klant de eigenlijke etalage van het gebouw voorbij en wordt hij rechtstreeks aangetrokken door het interieur. Bij duister wordt dit effect nog versterkt door de verlichting van dat winkelinterieur, een aspect waar bij apotheek Lambrecht ook veel aandacht aan werd besteed.²³ Maar de etalage van apotheek Lambrecht creëert tegelijkertijd een zekere afstandelijkheid door de aanwezigheid van een paneel in ondoorzichtig wit thermoluxglas en van een etalagerek. Dit paste in een anti-commerciële visie op de apotheek die gedeeld werd door Pieter De Bruyne en opdrachtgever Maurice Lambrecht en die ook meer algemeen opgang maakte in die periode. Zo vaardigde de Hoge Raad van de Orde der Apothekers in 1965 een verordening uit tegen het publicitaire en commerciële karakter van apotheken, wat een concrete weerslag had op de vormgeving en inrichting ervan, bijvoorbeeld door de nadruk te leggen op het belang van de inrichting in plaats van de geveluitwerking: *"Het is echter niet aan de hand van de etalage dat het publiek moet duidelijk gemaakt worden dat men te doen heeft met een apotheek. Het totaal inwendige karakter dient te getuigen van de apotheek als de werkplaats waar geneesmiddelen bereid worden en te verkrijgen zijn."*²⁴

Wat de stijl van het **apotheekeinterieur** betreft, werden er ook naar gelang de periode, locatie en smaak van de eigenaar, verschillende stijlen toegepast: tot de Eerste Wereldoorlog voornamelijk neoclassicisme en neo-Vlaamserenaissance-stijl (in Aalst terug te vinden bij respectievelijk apotheek Breckpot en apotheek Renneboog) en eerder uitzonderlijk ook art nouveau.²⁵ Naar apotheekeinterieurs uit het interbellum en de naoorlogse periode is voorlopig veel minder onderzoek gedaan. Huib Hoste ontwierp in 1920 in Wervik een modernistische apotheek en drogisterij (met een interieur van Richard Acke dat gesloopt werd) en in 1949 ontwierp hij een apotheekeinterieur voor zijn schoonzoon en jongste dochter in Antwerpen (Apotheek Vermeulen). Ook dit bleef niet bewaard maar foto's ervan tonen *"een totaalconcept, waarbij stapelmeubelen tot een harmonisch geheel zijn samengebracht. Hoewel het om zwart-wit opnames gaat, verraden de grijswaarden een duidelijk kleurgebruik in het meubilair en op de wanden. Hoste gebruikt laminaten, teakfineer en glas"* (zie bijlage 5.4. foto 17-18).²⁶ Het interieur van de gepubliceerde apotheek van Jacques Stevens in Leuven (1961) was opgevat in expostijl maar ging verloren. Een meer zakelijk en doorsnee modernistisch ontwerp van een apotheekeinterieur door de gespecialiseerde firma Clement uit 1970-72 aan de Onderwijsstraat 63 in Antwerpen bleef wel bewaard. Dit laatste illustreert hoe men vanaf de late jaren dertig en zeker tijdens de naoorlogse periode meer en meer een beroep deed op gespecialiseerde firma's voor apotheekeinterieurs.

¹⁹ BOGAERT, LANCLUS & DESEYN 1982, 23, 27, 30 en 39-40.

²⁰ Op basis van de zeven naoorlogse apotheken in de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

²¹ S.N. 1961, 54-56; S.N. 1963, 150.

²² Stadsarchief Aalst, bouwvergunningen 1949/113, 1952/51, 1955/81 en 1958/193.

²³ BERCKMANS 2003, 127-130; DECLERCQ & GILTE 2017, 14.

²⁴ S.N. 1966a, 24.

²⁵ In Helsinki bijvoorbeeld werden rond de eeuwwisseling meerdere apotheken opgetrokken in Jugendstil (EHRSTRÖM 2003, 64-65).

²⁶ DE WINTER e.a. 2005, 194-195.

Een kenmerk van apotheekinterieurs is de aanwezigheid van zowel een verkoopruimte als een bereidingsruimte.²⁷ Bij apotheek Lambrecht is die bereidingsruimte expliciet aanwezig doordat deze volledig open is naar de verkoopruimte en tegelijkertijd op heel verschillende wijze aangekleed, met klinisch-witte in plaats van warme-donkere tonen. De interieurafwerking van apotheken is ook vaak van hoge kwaliteit: ambachtelijk en met gebruik van duurzame, traditionele materialen, wat samenhangt met de continuïteit en het prestige die lange tijd kenmerkend waren voor dit beroep. Bij apotheek Lambrecht werd deze traditie verdergezet door het gebruik van natuursteen voor de vloer en kostbare houtsoorten als wengé- en palissander voor het meubilair, voornamelijk in de verkoopruimte. Anderzijds werden deze meer traditionele materialen gecombineerd met moderne zoals thermolux- en heliogreyglas, staal, verchroomd aluminium, kunststof en formica.

Vanaf de 17de eeuw en zeker vanaf midden 19de eeuw ontwikkelden apothekers een eigen meubilair zoals de houten kasten met onderaan kleine lades en bovenaan rekken voor potten, en een toonbank met daarop ondiepe, lage kasten die een afscheiding vormen tussen apotheker en cliënt.²⁸ Het meubilair dat Pieter De Bruyne ontwierp voor apotheek Lambrecht speelt in op deze traditionele typologie. Daar waar in de meeste andere apotheken de kasten opgebouwd zijn uit een combinatie van gesloten kasten en open kasten met legplanken, koos men bij apotheek Lambrecht echter voornamelijk voor gesloten kasten met schuifdeuren in zwart formica of donker gekleurd glas die de verkoopwaar grotendeels aan het zicht onttrekken, in overeenstemming met de anti-commerciële ontwerpvisie.

Ten slotte zijn in het interieur van apotheken – net zoals op de gevel – vaak heel wat symbolische of historische verwijzingen naar dat beroep terug te vinden: het hert (omdat uit bepaalde lichaamsdelen van het hert medicamenten werden bereid, en omdat het vliegend hert een traditioneel symbool was van alchemisten²⁹), Hypocrates (geneeskunde), Mercurius (alchemie) en Hygieia (de godin van de gezondheid die uitgebeeld wordt door een slang rond een drinkschaal). Ook oude apothekersattributen zoals de mortier met vijzel, een lezenaar voor het apothekersboek en apothekerspotten in keramiek of glas zijn vaak terug te vinden in apotheken en zijn geëvolueerd van functionele naar symbolische objecten. Dit is ook het geval bij apotheek Lambrecht. Doordat grotendeels gebruik werd gemaakt van gesloten of donkerkleurige kasten wordt de aandacht getrokken naar de enige open kasten boven de bereidingsruimte waar antieke apothekerspotten zijn uitgesteld. Deze verwijzen naar de lange geschiedenis van het apothekersberoep maar ook naar de ambachtelijke kant van het beroep omdat deze potten effectief gebruikt werden voor de opslag van stoffen voor eigen bereidingen. Daarnaast bevat de apotheek Lambrecht meer vage-abstracte verwijzingen naar het beroep zoals enerzijds de groene kleur van de lichtbak voor de bereidingstafel, en anderzijds de nadruk op gladde oppervlakken en de uiterst doorgedreven maatvoering, die een sfeer van orde en precisie oproepen.³⁰

Al in 1982 werd in een artikel over winkelpuien in Gent gesteld dat het noodzakelijk was een aantal winkelpuien al of niet met hun interieur, te beschermen als monument om hun **behoud** te verzekeren.³¹ Apotheekinrichtingen bleven in vergelijking met andere winkels lange tijd goed bewaard, waarschijnlijk omwille van de waardevolle en vaak luxueuze interieurs en de relatief beperkte veranderingen die het beroep tot vrij recent onderging waardoor ze minder onderhevig waren aan modernisering.³² Het zijn echter vooral 19de-

²⁷ Voor een algemene bespreking van apotheekinterieurs werd gesteund op DECLERCQ & GILTE 2017, 8-9 en EHRSTRÖM 2003, 64-65.

²⁸ POLAIN DE WAROUX 2009, 38; 42-43.

²⁹ BOGAERT, LANCLUS & DESEYN 1982, 23.

³⁰ De groene lichtbak was mogelijk een compensatie voor het ontbreken van een groen lichtgevend kruis aan de gevel, wat niet werd toegestaan omwille van de aanwezigheid van een stoplicht.

³¹ BOGAERT, LANCLUS & DESEYN 1982, 40.

³² DECLERCQ & GILTE 2017, 17.

en vroeg 20ste-eeuwse apotheken die goed bewaard zijn.³³ Daarenboven zijn de laatste decennia toch heel wat historische apotheken verdwenen omdat het beroep, na eeuwenlange stabiliteit, onderhevig is aan een ingrijpende evolutie (van prestige en ambachtelijkheid naar laagdrempelige commercie en zelfbediening). Dat dit vaak veel weerstand oproept, geeft aan dat het behoud van deze interieurs maatschappelijk gedragen is.³⁴ Onder invloed van publiek protest is men op verschillende plaatsen in actie gekomen om de zeldzame overblijvende oude apotheken te behouden, in Finland bijvoorbeeld door het toekennen van fiscale voordelen.³⁵ Ook in Barcelona genieten historische apotheken, net zoals andere historische winkelinterieurs en -puien, een bijzondere aandacht.³⁶

Een onderzoek uit 2009 naar de erfgoedwaarde van de 57 apotheken in de Brusselse vijfhoek kwam tot de conclusie dat naast de vier al beschermde apotheken, nog slechts één in aanmerking kwam voor bescherming. Bovendien bevond één van deze vijf zich op dat moment al in heel slechte toestand. Die vijf apotheken dateren uit de belle époque (1870-1914) en hun oprichting is gelieerd aan de grote stedenbouwkundige werken uit die periode.³⁷ In Vlaanderen bevat de inventaris van het bouwkundig erfgoed momenteel 124 apotheken waarvan 31 als monument beschermd zijn. Bij 11 hiervan, hoofdzakelijk uit de 19de eeuw, omvat deze bescherming ook het originele apotheekinterieur. Dit is iets meer dan de helft van de 21 winkelinterieurs die vóór 2018 beschermd waren. Ook het lopende onderzoek omvat ruim een kwart apotheken (6 op 22) maar apotheek Lambrechts is hiervan de enige naoorlogse. Voorlopig is zelfs maar één naoorlogse apotheekinterieur opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed: het ontwerp van de gespecialiseerde firma Clement uit 1970-72 aan de Onderwijsstraat 63 in Antwerpen. Meer algemeen zijn bewaarde naoorlogse winkelinterieurs met erfgoedwaarde maar heel beperkt aanwezig in de inventaris met naast de vermelde apotheek slechts twee brutalistische realisaties uit 1968 in de Antwerpse binnenstad.³⁸ Er werd nog geen enkel naoorlogs winkelinterieur beschermd als monument.³⁹ De selectie van 24 winkels met erfgoedwaarde waarvan de beschermenswaardigheid verder onderzocht wordt, bevat uit die periode twee meer traditioneel geïnspireerde winkelinterieurs in Gent (*Chapellerie Gelaude* aan de Normaalschoolstraat uit de jaren 1940-1950 en poelier Diegenant aan de Sint-Lievenspoortstraat uit 1955) en een doorsnee kruidenier uit de jaren 1960 (Mattheeuws) aan de Maaltebruggestraat in Gent.

2.1.1.3. Stijl

In 1966 zag Christoph Junck in de zorg voor detail en de logische opbouw die De Bruyne bij de apotheek Lambrecht hanteerde, het *begin van een onmiskenbaar Belgisch handschrift in het design*, zoals dat volgens hem al bestond in landen als Finland, Denemarken, Zwitserland en Nederland.⁴⁰ Twintig jaar later stelde Christian Kieckens echter dat De Bruynes architectuur niet geassocieerd kon worden met bestaande trends en dat zijn oeuvre eerder bepaald werd door het "*her-interpreteren en abstraheren van de bestaande en van vroegere kultuuruitingen*".⁴¹ De Bruynes oeuvre lijkt inderdaad in de

³³ Voorbeelden zijn Apotheek Van Der Linden, °1838 en vroege 20ste eeuw (Annonciadenstraat 21, Gent), Apotheek, °1876 (Oudburg 21, Gent), Apotheek Breckpot, °1896 (Esplanadeplein 20, Aalst), Apotheek Baes, °1899 (Statiestraat 15, Berchem), Apotheek Renneboog, °1900 (Nieuwstraat 9, Aalst), Apotheek Dryepondt, °1901 (Wollestraat 7, Brugge), Apotheek Vanhoof, °1907 (Langestraat 96, Borgerhout), Apotheek Leroy, °1913 (Koningin Elisabethlaan 148, Gent), Apotheek Maus, °onbekende datum (Lange Leemstraat 74, Antwerpen) (bron: DECLERCQ & GILTE 2017, 8-9).

³⁴ SMITZ H. 2018: Commotie om verdwenen stukje erfgoed, *Nieuwsblad* 2 november 2018, s.p.

³⁵ EHRSTRÖM 2003, 64-65.

³⁶ POLAIN DE WAROUX 2009, 100-103.

³⁷ POLAIN DE WAROUX 2009, 83-113.

³⁸ Korte Gasthuisstraat 24 en juwelier Cambron aan de Paardenmarkt 45 van bOb Van Reeth.

³⁹ Er werden volgens de inventaris van het bouwkundig erfgoed wel vijf naoorlogse "winkels" beschermd maar hierbij is het winkelinterieur geen erfgoedelement.

⁴⁰ JUNCK 1966, 80-83.

⁴¹ KIECKENS 1985, 1.

eerste plaats bepaald door een persoonlijke zoektocht maar – achteraf gezien – zijn er toch wel wat verwantschappen aan te tonen.

Opnieuw volgens Christian Kieckens vertoont de bestudeerde gevelcompositie van apotheek Lambrecht ("met verhoudingen onder 30° en 45° die verwijzen naar de actieve zones in de woning en daartegenover de gelijkmatige raamverdeling van de rustzone op de tweede verdieping") veel gelijkenissen met de bestaande geveltypologie van de rijwoning in Aalst, zoals die in de jaren vijftig door de **modernist** Antoon Blanckaert regelmatig werd toegepast.⁴² Een voorbeeld hiervan is de Woning Van Der Biest aan de Leo de Béthunelaan 47 uit 1956 (zie bijlage 5.4. foto 21). Deze verwantschap is inderdaad frappant maar kan evenzeer gekoppeld worden aan de inbreng van architect Piet Cammu, zoals hoger besproken. Daarnaast zijn er meer algemene kenmerken van het modernisme terug te vinden in de apotheek Lambrecht zoals een versobering van de vormtaal en het gebruik van eenvoudige geometrische vormen, dragende skeletten met platte daken en moderne materialen.⁴³ Ook de toepassing van een gordijngevel over twee verdiepingen is, zoals gezegd, typisch voor modernistische winkelpuien.⁴⁴

Pieter De Bruyne wordt echter ook vaak gezien als een **postmodernist** *avant la lettre* en de apotheek Lambrecht als één van zijn eerste postmodernistische realisaties.⁴⁵ De term postmodernisme werd geïntroduceerd door de Engelse architectuurcriticus Charles Jencks in zijn boek: *The Language of Post-Modern Architecture* uit 1977.⁴⁶ Het postmodernisme als een brede architectuurstroming wordt dan ook meestal gesitueerd in de jaren zeventig en tachtig. En dit vertaalt zich ook in de beschermingen van postmoderne gebouwen: de architectenwoning van Marc Dessauvage uit 1972-1980 in Zedelgem, drie woonprojecten van Jo Crepain in Kapellen uit 1974-1980 en twee ontwerpen van Marie-José Van Hee in de Gentse wijk Prinsenhof uit 1982-1986. De eerste postmoderne gebouwen in internationale context dateren echter al uit de vroege jaren zestig, zoals het huis dat Robert Venturi voor zijn moeder realiseerde in 1964 in Philadelphia. Jencks definieerde postmodernisme als een ontwerpstrategie waarmee men ook bij het grote publiek aansluiting tracht te vinden door de integratie van herkenbare en vertrouwde motieven. In Europa wordt deze tendens ook geassocieerd met een hernieuwde belangstelling voor de zintuigelijke en labyrintische kwaliteiten van architectuur, en de tendens om architectuur te beschouwen in haar autonomie (los van functionaliteit of maatschappelijk engagement). In de Inventaris Onroerend Erfgoed wordt het postmodernisme gedefinieerd als een verzet tegen het functionalisme en de soberheid van het modernisme door nadruk te leggen op een betekenisvolle ornamentiek (een eigentijdse toepassing van vormelementen uit het verleden, vaak met een humoristische ondertoon).⁴⁷

Ook Pieter De Bruyne dreef vanaf begin jaren zestig steeds verder weg van het pure functionalisme door schoonheid te erkennen als een functie, en door de integratie van symbolische en cultuurhistorische referenties. Als docent benadrukte hij het belang van een grondige kennis van de architectuur- en interieurgeschiedenis voor hedendaagse ontwerpers maar hij waarschuwde wel voor een te oppervlakkig teruggrijpen naar dat verleden.⁴⁸ In de apotheek Lambrecht wordt verwezen naar de geschiedenis van de apotheek door de vele kleine lades en in het bijzonder door de historische apotheekpotten die contrasteren met het klinisch witte van de bereidingsruimte. De autonomie van de

⁴² KIECKENS 1985, 1-2.

⁴³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Modernisme* [online], https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/23 (geraadpleegd op 20 december 2018).

⁴⁴ DECLERCQ & GILTE 2017, 14.

⁴⁵ "De Belgische ontwerper Pieter De Bruyne was al postmodernist voor het woord zelfs bestond" (STEVERLYNCK 2012). Ook de tentoonstelling "Pieter De Bruyne - Pionier van het postmoderne", in 2012 in het Design Museum Gent en de opname van zijn Chantilly kast (1975) in de prestigieuze tentoonstelling *Postmodernism, style and subversion 1970-1990* in het Londense *Victoria and Albert Museum* (2011-2012) zijn hiervan bewijs. Zie ook: S.N. S.D.: (NL) *Gidsbeurten OMD 2015: apotheek Lambrecht Aalst* [online], <http://docomomo.be/nl-gidsbeurten-apotheek-lambrecht-aalst/> (geraadpleegd op 21 november 2018).

⁴⁶ De bespreking van het postmodernisme is gebaseerd op HEYNEN 1995, 341-346.

⁴⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Postmodernisme* [online], https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/26 (geraadpleegd op 20 december 2018).

⁴⁸ STORGAARD 2012, 26.

architectuur vertaalt zich in de tot het uiterste doorgedreven toepassing van een maatmodule. Het zintuiglijke is terug te vinden in de aandacht voor materialen (glad, spiegelend, half doorschijnend donker glas en natuurlijke materialen zoals hout en marmer). En de labyrintische kwaliteit van de architectuur bereikte De Bruyne in deze beperkte ruimte door de combinatie van een roosterstructuur met een spiegelfries die een ruimtelijke illusie creëert. Ook in Wenen brak architect Hans Hollein midden jaren zestig door met zijn postmoderne winkelinterieurs. Deze winkelinterieurs vertonen heel wat gelijkenissen met de apotheek Lambrecht, zoals de aandacht voor een modulaire maatvoering in plattegrond en opstand, een combinatie van waardevolle, traditionele materialen (houtsoorten) met meer alledaagse moderne materialen, en het gebruik van spiegeleffecten en roosterstructuren (bijvoorbeeld Juwelier Schullin I uit 1972, zie bijlage 5.4. foto 22-24).

2.1.1.4. *Synthese*

Apotheek Lambrecht heeft architecturale waarde als een representatief voorbeeld van de vele winkelinterieurs die Pieter De Bruyne doorheen zijn carrière ontwierp en die een cruciale rol gespeeld hebben in de ontwikkeling van zijn oeuvre. Dat zowel de voorgevel als het apotheekinterieur door De Bruyne ontworpen werden, zorgt voor een hoge ensemblewerking. In tegentelling tot de meeste andere winkelontwerpen van De Bruyne heeft apotheek Lambrecht bovendien nog een hoge herkenbaarheid (authenticiteit) omdat zowel het concept, de functie als de oorspronkelijke vormgeving en materialen bewaard bleven en om die reden heeft het ondertussen ook een extreem hoge zeldzaamheid. Die laatste redenering gaat ook meer algemeen op voor het type van de naoorlogse apotheek- en winkelinterieurs, die zeer sterk onderhevig zijn aan verbouwingen. Ten slotte is de apotheek Lambrecht ook een zeldzaam vroeg voorbeeld van de overgang van het modernisme naar het postmodernisme in Vlaanderen.

2.1.2. Historische waarde⁴⁹

Apotheken behoren tot de oudste instellingen en openbare ruimten van de Europese stadscultuur. In Vlaanderen dateren de oudste apotheken (die niet verbonden waren aan een religieuze instelling) uit de 13de eeuw. Doorheen de eeuwen verwierven ze hun autonomie ten aanzien van verwante beroepsgroepen (zoals de meer algemene drogisten en de meer esoterische alchemisten) door nadruk te leggen op hun wetenschappelijke expertise. Een belangrijk keerpunt hierbij was de erkenning van het beroep met een universitaire opleiding in 1849. In het Frans bracht dit zelfs een taalkundige ommekeer teweeg, van *apothicaire* naar *pharmacies*.

Apothekers namen eeuwenlang niet alleen de verkoop maar ook de bereiding van geneesmiddelen voor hun rekening, wat zich zeker vanaf de 15de eeuw vertaalde in de typische indeling in een verkoop- en bereidingsruimte. Deze praktijk veranderde ingrijpend tijdens het interbellum door de industrialisering van de medicijnenproductie. Waar de eigen bereidingen in 1914 nog ongeveer 80 % van de verkoop in de apotheek uitmaakten, was dit rond het midden van de 20ste eeuw gedaald tot amper 2 %. Het ambachtelijk instrumentarium (in de eerste plaats de typische potten) bleef in deze periode en ook nadien echter opvallend aanwezig in heel wat apotheken, niet meer omwille van de praktische bruikbaarheid maar als een vorm van marketing (geruststelling van de klant). De invloed op de planindeling van de apotheken was echter ingrijpend, zeker vanaf de jaren zestig, met meer ruimte voor verkoop, in het bijzonder van de steeds toenemende parafarmacie, ten koste van de bereidingsruimte. In die zin kan de apotheek Lambrecht, ondanks de vooruitstrevende (post)modernistische inrichting, beschouwd worden als een late getuigenis van de traditionele ambachtelijke, wetenschappelijke apotheker die zijn bloeiperiode kende tussen 1849 en 1914.

⁴⁹ Voor algemene informatie over de geschiedenis van de apotheek werd gesteund op: LE POLAIN DE WAROUX 2009, 6-58.

Apotheken zijn traditioneel gevestigd op strategische locaties in de stad en weerspiegelen op die manier de **socio-economische en stedenbouwkundige evolutie van de stad**. Ook apotheek Lambrecht is gelegen in het centrum van een stadswijk die zich vanaf het tweede kwart van de twintigste eeuw ontwikkelde op de rechteroever van de Dender, rond de parochiekerk Heilig Hart (1930) en aan weerszijden van de gelijknamige laan. Die wijk kende haar grootste uitbreiding tijdens het derde kwart van de 20ste eeuw, met onder andere de aanleg van Park De Blicke (1959-1971), een sociale woonwijk met ruim 250 woningen. Heel wat van deze interbellum en naoorlogse architectuur bleef bewaard in de directe omgeving van de apotheek Lambrecht wat het een relatief hoge contextwaarde geeft.

2.2. Motivering van het type bescherming

Apotheek Lambrecht wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)." De bescherming als monument wordt gemotiveerd vanuit het belang van de bewaarde apotheekinrichting voor de erfgoedwaarde.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Het volledige perceel wordt voorgesteld voor bescherming. De koer wordt meegenomen om de natuurlijke lichtinval achteraan het apotheekinterieur te garanderen

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Gewestplanbestemming: CHE-zone (woongebied met culturele, historische en/of esthetische waarde).

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze

beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

Stadsarchief Aalst, bouwaanvragen 1949/113, 1952/51, 1955/81, 1958/193, 1962/151, 1963/224 en 1996/129.

DECLERCQ D. & GILTE S. 2017: *Criterianota winkelinterieurs*, onuitgegeven nota agentschap Onroerend Erfgoed.

- BERCKMANS C. 2003: *De verleiding van het rationele. Een analyse van de Brusselse winkelpuien van het interbellum*, onuitgegeven verhandeling KUL Vakgroep Kunstwetenschappen.
- BOGAERT C., LANCLUS K. & DESEYN G. 1982: Van winkelen en puien, *Monumenten & Landschappen*, 2.1, 12-41.
- DE BRUYNE P. 1987: *Pieter De Bruyne (1931-1987) 30 jaar meubelkunst*, Aalst.
- DE WINTER L., SMETS M. & VERDONCK A. 2005: *Huib Hoste 1881-1957*, Antwerpen.
- EHRSTRÖM M. 2003: Apotheken in mutatie, Helsinki, in: S.N., *Art nouveau in wording, Brussel*, 64-65.
- HEYNEN 1995: Het postmodernisme en de Vlaamse architectuur, *Vlaanderen* 44, 341-346.
- JUNCK C. 1966, Pieter De Bruyne, *md moebel interior design* 10, 80-83.
- KIECKENS C. 1985: Pieter De Bruyne. Architectuurconcepten, *Stichting Architectuurmuseum V.Z.W.* 2:1, 1-2.
- KIECKENS C. & STORGAARD E. (ed.) 2012: *Pieter De Bruyne 1931-1987*, Brussel.
- LE POLAIN DE WAROUX, J. 2009: *Une étude de l'évolution architecturale, de la restauration et de la conservation des anciennes pharmacies dans le Pentagone à Bruxelles*, onuitgegeven masterproef Kunstgeschiedenis UCL Louvain-la-Neuve.
- NORBERG-SCHULZ C. 1980: Pieter De Bruyne en de betekenis van het meubel, in: S.N., *25 jaar Meubels Pieter De Bruyne*, Gent, 10-15.
- SMITZ H. 2018: Commotie om verdwenen stukje erfgoed, *Nieuwsblad* 2 november 2018, s.p.
- SIMOENS K. 2011: Apotheek is plots geen winkel meer, *Nieuwsblad*, 13 april 2011, s.p.
- S.N. 1961: Pharmacie à Louvain, *La Maison* 17.2, 54-56.
- S.N. 1963: Pharmacie à Zellick, *La Maison* 19.5, 150.
- S.N. 1966a: Apotheek, *kijk, vormgeving architectuur sierkunst inrichting comfort*, 2, 22-24.
- S.N. 1966b: Apotheke in Aalst. Apotheke in Sint-Kwintens-Lennik. Boutique Van Molle, Aalst, *Neue Läden – Sonderheft Euroshop*, 35-37 en 47-48.
- S.N. 1967: "De Ladenbau bleibt Baukunst". Interview mit Prof. Pieter De Bruyne und Eric Lemesre, *Neue Läden* 1, 49-51.
- S.N. 1969: Kleine Apotheke, *Detail (Zeitschrift für Architektur + Baudetail + Einrichtung)* 2, 265-266.
- S.N. 1980: *25 jaar Meubels Pieter De Bruyne*, Gent.
- S.N. 2005: Aalst. Apotheken Renneboog, Breckpot en Lambrecht. Méér dan drie apotheken, in: S.N., *Hout in het interieur Open Monumentendag 2005*, Brussel, 44-53.
- STANDAERT A. 2011: *De architectuur van Vooruit. De gebouwde representatie van de socialistische coöperatie in de Gentse binnenstad*, onuitgegeven masterproef ingenieurwetenschappen UGent.
- STEVERLYNCK S., Postmodernisme op ambachtelijke wijze, *De Standaard*, 14 juli 2012.
- VANDERPERREN J. 1980: Het werk van Pieter De Bruyne, in: S.N., *25 jaar Meubels Pieter De Bruyne*, Gent, s.p.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Apotheek Breckpot* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/35> (geraadpleegd op 22 november 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Apotheek Lambrecht* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/306689> (geraadpleegd op 22 november 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Apotheek Renneboog* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/306690> (geraadpleegd op 22 november 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Cammu, Piet* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/persoon/11871> (geraadpleegd op 11 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *De Bruyne, Pieter* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/persoon/10066> (geraadpleegd op 21 november 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Modernisme* [online], https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/23 (geraadpleegd op 20 december 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Postmodernisme* [online], https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/26 (geraadpleegd op 20 december 2018).

Mail van de eigenaar, 28 november 2018.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Cultuurgoederen

De voor bescherming voorgedragen cultuurgoederen zijn in een afzonderlijke bijlage bij het ministerieel besluit opgenomen (bijlage 3). Deze bijlage bevat zowel een oplijsting van de cultuurgoederen, een beschrijving als een motivatie.

5.4. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastrermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.5. Criterionota